

Vaqif YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

Ədəbiyyat - söz sənəti zaman və məkan hədudlarına sığmayan, əsrlər və nəsillər sınağından keçən, hər hansı xalqın mədəni həyatının yol yoldaşı olan milli sərvətdir. Dünya xəritəsində bir bənövşə yarpağı qədər yeri olan Azərbaycan bəşər mədəniyyəti tarixinə elə sənətkarlar-söz ustaları bəxş etmişdir ki, onların yaratdıqları əsərlər bu gün də Şərqi və Qərbi bədii idrak sərhədlərini dolaşmaqdadır.

Qətran Təbrizi, Xətib Təbrizi, Xaqani Şirvani, Nəsimi Şirvani, Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvi, Füzuli Bağdadi Təbriz, Gəncə, Bağdad, Şirvan adları ilə təmsil olunan Azərbaycan ədəbiyyatı ayrı-ayrı mədəniyyət mərkəzlərinin ədəbi regionların çevrəsində yaranmış, dünya mədəniyyətinə də ilkin olaraq elə bu ərazilərin adları ilə daxil olmuşlar. Lakin bu ədəbi məkanları bütünlükdə özündə birləşdirən böyük-ulu bir məkan var ki, o da tarix boyu ərazilərinin çox hissəsini itirərsə də, dünya mədəniyyəti çevrəsində həmişə öncül mövqeyini hişf edən Azərbaycan və onun mədəni sərvətləridir. Ona görə də bizdə ayrıca Gəncə ədəbiyyatı, ayrıca Şirvan ədəbiyyatı, ayrıca Təbriz ədəbiyyatı, ayrıca Naxçıvan ədəbiyyatı, ayrıca Quba ədəbiyyatı deyilən anlayış yoxdur, o taylı-bu taylı vahid Azərbaycan ədəbiyyatı realığı var. Kiçik çaylar böyük çaylara, o böyük çaylar da dənizə qovuşduqları kimi, bölgələrdə yaranan ədəbiyyat da böyük Azərbaycan ədəbiyyatının tərkib hissəsinə çevrilir. Amma təbiətin pozulmaz bir qanunu var: ən dərin dəryalar öz mənbəyini çaylardan götürür, meşələr, ormanlar ayrı-ayrı ağacların, bitki örtüyünün, quşların, heyvanların vəhdətini özündə əks etdirir, bunların biri olmazsa, ekoloji faciə baş verər. Çayları qorumaq, ağacları, quşları hişf etmək lazımdır ki, dəniz qurumasın, meşə gözəlliyini itirməsin. Ədəbiyyata da bu meyarla yanaşsaq, bölgələrdə yaranan ədəbiyyatı, bu ədəbi nümunələri meydana gətirən yazarları unutmaq olmaz, çünki ədəbiyyat təkcə qaynar ədəbi mühit olan Bakıda yaranmır, həm də bölgələrdə yaranır. Məlumat üçün deyim ki, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin ayrı-ayrı bölgələrdə və həmçinin Azərbaycandan kənarda iyirmiyyə yaxın bölməsi fəaliyyət göstərir. Naxçıvan, Gəncə, Qarabağ, Qazax, Lənkəran, Şəki, Quba, Aran, Mingəçevir, Sumqayıt, Şirvan, Şamaxı, Muğan, Beyləqan - bu bölmələr ayrı-ayrı rayonlarda yaşayıb-yaradan ədəbi qüvvələrin yaradıcılıq səylərini bir araya gətirir, ədəbi həyatın bölgələrdə reallığını təmin edir. Bundan başqa Yazıçılar Birliyinin Gürcüstanda, Moskvada, İstanbulda və Pribaltikada da bölmələri fəaliyyət göstərir və bu faktın özü də son dərəcə əhə-

BÖLGƏLƏRDƏ ƏDƏBİ HƏYAT

(2015-ci ilin ədəbi yekunlarına həsr olunan elmi-yaradıcılıq müşavirəsindəki məruzəsi əsasında)

miyyətlidir. Çünki Azərbaycan hüdudlarından kənarda da hansı dildə yazılmasından asılı olmayaraq milli-mədəni dəyərlərimizi yaşadan ədəbiyyat mövcuddur. Daha bir faktı da qeyd etməyi lazım bilərəm - Azərbaycan Yazıçılar Birliyində uzun illərdir Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi fəaliyyət göstərir ki, böyük Azərbaycan ədəbiyyatının iki ayrılmaz qolunu -Cənubu və Şimalı bir məcraya qovuşdurur.

Sənətin əsas qanunlarından biri və bəlkə də birincisi -İstedad amili ilə bağlıdır. İstedad elə bir mayeyi-cövhərdir ki, o, fitri qabiliyyətlə zəhmət vəhdətindən yaranır, Abdulla Şaiqin təbiri ilə desək: "Dünyada istedad, hər böyük hüner, Daima vərdişlə inkişaf edir". Mehdi Hüseyn bir məqaləsində yazırdı ki: "Ancaq Səməd Vurğunun bir misrasını yazmaq üçün onun kimi nadir bir istedad olasan". Və istedad üçün məkan məfhumu şərti mənə daşıyır. Dahi Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatının nadir incisi olan "Xəməsə"ni kiçik bir məkanda-kənddə qələmə almamışdı? Nobel mükafatçısı Mixail Şoloxov ömrü boyu doğulduğu stanitsada yaşadı. Yeni böyük istedadlar üçün harada-kənddə ya şəhərdə qərar tutmaları elə bir əhəmiyyət daşıyır. Məsələyə bu yönündən yanaşanda Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində yazıb-yaradan, lakin təkcə yaşadığı məkanda deyil, bütün ölkədə tanınan, sevilən istedadlı yazarlar az deyil. Musa Yaqub (İsmayılı), Asim Yadiqar, Yavuz Axundlu, Hüseyn Həşimli, Rəhilə Elçin, Qafar Qərib, Xanəli Kərimli, İbrahim Yusifoğlu, Hüseyn Bağiroğlu (Naxçıvan), Qərib Mehdi, Xəzangül, Bahadır Fərman (Gəncə), İltifat Saleh, Tərlan Əbilov, Anar Həbibəoğlu, Ağamir Cavad (Lənkəran), Barat Vüsal, Saqif Qaratorpaq, Məhəmməd Astanbəyli (Qazax), Vaqif Aslan, Xəlid Qoca (Şəki), Böyükxan Bağırılı, Əlirza Həsərət, Ədalət Salman, Əlizadə Nuri (Cəlilabad), Məmməd Kazım, Arif Fərzəli (Masallı), İsmayıl İmanzadə, Elşən Əzim (Mingəçevir), Ramiz Qusarçaylı, Zakir Məmməd (Quba), Məzahir Hüseynzadə (Şəmkir), Sabir Sarvan, Əşrəf Veysəlli, Zirəddin Qafarlı, Əyyub Qiyas, Ofeliya Babayeva, Məmməd İlqar, İbrahim İlyaslı, Rafiq Oday, Gülnarə Cəmaləddin (Sumqayıt), Nisə Bəyim (Sabirabad), Mirdaməd Əziz (Ağdaş), Ağasəfa Yəhyayev (Xızı), Aydın Tağıyev, Novruz Nəcəfoğlu, Aybəniz Əliyər (Şabran), Qədiməli Əhməd (Lerik), Məmməd Qədir (Xaçmaz), İsa Sevrer (Berdə), Valeh Bahaduroğlu (İmişli), Aslan Quliyev, Sakit İlkin (Yardımlı), Tofiq Hüseyn (Şirvan), Rafiq Hümət, Səməd Qaraçöp (Gürcüstan), Tofiq Məlikli, Nəsim Nəsimzadə, Afaq Sıxılı (Moskva) adlarını çəkdiyim bu müəlliflərin əksəriyyəti müasir ədəbi prosədə fəal iştirak edirlər. Musa Yaqub İsmayılıda-Buynuz kəndində müasir Azərbaycan poeziyasının ən gözəl incilərini yaratmaqda davam edir.

**Görəsən, mən niyə tənhayam, təkəm,
Mən gərək yanımda bir ağac ekəm;
Əllərim isinsin budaqlarıyla,
Silim gözlərimi yarpaqlarıyla.**

Müasir Azərbaycan poeziyasında təbiət lirikasının oynadığı rol, tutduğu mövqe gün kimi aydındır: təbiəti sevmək, onun qayğısına qalmaq, ekoloji fəlakətlərdən qorumaq, insanla təbiətin ünsiyyətinə, birliliyinə nail olmaq! Axı, təbiət mehriban bir anadır, öz sərvətlərini insandan əsirgəmir. Təbiət-həm də tarixdir, insanın, onun əcdadının keçib gəlmiş yolu təbiət qədrində əks etdirən bir güzgü varmı? "Mədəni həssaslıq, əxlaqir kamillik, sədaqət, hüner, cəngavərlik hisslərinin tərbiyəsində təbiət poeziyaya müharibədən az mövzu vermir. Məhz təbiət meyarının sınağında insanın təbiiyyəti və gözəlliyi bütün həqiqiliyyətlə üzə çıxır" (Yaşar Qarayev).. Bu mənada Musa Yaqub poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatında S.Vurğun,

Bölgələrdə XIX əsrin ədəbi məclislərinin ənənələrini davam etdirən ədəbi birliklərin Qubada "Ay işığı"nın, Sumqayıtda "Əli Kərim poeziya klubu"nın, "Zərif qadınlar məclisi"nin, Cəlilabadda "Söz işığı"nın illərdən bəri davam edən toplanışları bir daha sübut edir ki, bölgələrdə ədəbi həyat səngiməmişdir. Bunu bir də onunla izah etmək olar ki, vaxtaşırı olaraq bölgələrin ədəbi həyatını canlandıran toplular nəşr olunur. Xaçmaz ədəbi mühitini əks etdirən "Duyğu yarpaqları" kitabı nəşr edilib. Qubada "Ay işığı" ədəbi məclisinin yaradıcılığı artıq iki kitabda öz əksini tapmışdır. İsmayılıda yaşayan şair və nasirlər "Dağ çiçəkləri" ədəbi toplusu çap olunub. Lənkərandə yaşayan ədəbi qüvvələrin "Ömürdən yarpaqlar" toplusu hər beş ildən bir işıq üzü görür. Masallılının "Masallının söz çələngi", ucarlıların "Həbib yurduunun nəğmələri", yardımçıların "Dağların söz xəzinəsi", qubadlıların "20 il Qubadlı həsrəti ilə", laçınlıların "Laçın antologiyası", lerikilərin "Lerikin söz ətri" topluları bölgələrin ədəbi həyatı barədə mükəmməl təəssürat yaradır. Cəlilabadın Alar kəndində iyirmidən artıq yazarın yaradıcılığını əks etdirən ona yaxın kitabın çap olunmasını da buraya əlavə etsək, bu ədəbi mənzərənin necə xoş bir təəssürat yaratdığını söyləmək olar. Şair Əkbər Qoşalının layihəsi ilə "Bölgələrdən səslər" adlı toplusu da nəşr edilib ki, burada bölgələrdə yaşayan gənc şair və nasirlərin şeiri və nəsr nümunələrindən seçmələr təqdim edilir.

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, bəzi bölgələrdə, məsələn, Naxçıvanda və Lənkərandə ədəbi jurnalların nəşri də az əhəmiyyət daşıyır. Nəhayət, belə bir faktı da qeyd edim ki, son illərdə Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinin ədəbi həyatı elmi tədqiqat əsərlərində də öz əksini tapır.

Akademik İsa Həbibbəylinin "Naxçıvandan Naxçıvana" 850 səhifəlik monoqrafik tədqiqatında 200 səhifə -böyük bir fəsil Naxçıvan ədəbi mühitinə həsr olunmuşdur. Bu sırada İlham Məmmədlinin "Kəlbəcər ədəbi mühiti", Mirhəşim Tağışlının "Fövcül-füsəha" ədəbi məclisi", Kamal Adışirinovun "XX əsr Şəki ədəbi-mədəni mühiti" tədqiqatları son dərəcə əhəmiyyətli tədqiqatdır, istər qaynar Bakı mühiti olsun, istərsə də bölgələrdə yaşayan ədəbi həyat, əsas odur ki, kim nə yazır, necə yazır və ədəbiyyatımızı zənginləşdirən əsərlər yaranırmı? Mən burada bölgələrdə yaşayan bütün yazarların yaradıcılığını əhatə edə bilmərəm, janrlar üzrə də təsnifat aparmaq fikrində deyiləm, lakin ədəbi -tənqidi yazılarda adları unudulan yazarların bir neçəsi haqqında söz açmaq istədim.

Sumqayıtda yaşayan Əşrəf Veysəlli ədəbiyyata 60-cı illərdə gəlib, ancaq kifayət qədər təbliğ olunmayıb. "Kirpiyimlə ocaq çatıb, od götürürəm, Deyilməli bir kəlməni deyənə kimi"- bu misralar təsadüfi qələmə alınmayıb və doğru dan da, o, əlli ildən artıqdır ki, sözün əzabına dözə-dözə yazır. Yolu ənənəvi şeir yoludur. Bu yolda onun bir müəllim kimi qəbul etdiyi və təsirləndiyi şairlər olub: B.Vahabzadə, X.Rza, Qabil, M.Araz, H.Arif, S.Tahir. Amma Ə.Veysəlli elə ilk şeirlərindən özü olmağa çalışıb. Mən onun Qarabağ həsrəti ilə bağlı şeirləri üzərində dayanmaq istəyirəm.

**O nədir - qəlbimi yandırır yaxan,
O kimdir-həsrətlə yollara baxan
Ərləri şəhidlik taxtına qalxan
Cavan gəlinlərin saçı göynəyir.**

**Dünyanın özündən əzəl Qarabağ,
Düşməni tapdığına xəzəl Qarabağ.
Gözəl sözündən də gözəl Qarabağ,
Yanır, tüstülənir, uçar, göynəyir.**

**Vətən harayına çatan əsgərin,
Özünü odlara aktan əsgərin,
Şəhid məzarında yatan əsgərin,
Bəlkə Xocalıda qığı göynəyir.**

**Ay Əşrəf, taleyim hey döyür məni,
Dağılmış bir səhman gözəylir məni.
Atamın məzarı səsləyir məni,
Mənimçün burnunun ucu göynəyir.**

Başqa bir şeirində:

**Gözəl Qarabağın acı həsrəti,
Ömrümü talayır, könlümü didir.
Orda uşaqlığım əsirlikdədir,
Burda qocalığım xəcalət çəkir.**

(Ardı gələn sayımızda)